

Anotace rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva

Anotace rozsudku ze dne 15. října 2015 ve věci č. 27510/08 – *Perinçek proti Švýcarsku*

Velký senát Soudu dospěl poměrem deseti hlasů proti sedmi k závěru, že uložení peněžitého trestu ve výši 4 000 švýcarských franků za veřejné popírání arménské genocidy nebylo s ohledem na okolnosti případu nezbytné v demokratické společnosti, a tudíž jím došlo k porušení práva stěžovatele na svobodu projevu chráněné článkem 10 Úmluvy.

I. Skutkové okolnosti

V roce 2005 se stěžovatel, právník a předseda krajně levicové turecké Strany práce, zúčastnil na několika různých místech ve Švýcarsku veřejných vystoupení, na nichž odmítal, že by arménská tragédie z let 1915 až 1918 byla genocidou. Tento názor označil za mezinárodní lež vnucovanou západními mocnostmi. Dle jeho líčení historických událostí podnítili imperialisté arménskou menšinu žijící na území Osmanské říše k násilnostem proti tamním muslimům, kterým nezbylo než vzniklé nepokoje potlačit rovněž s použitím síly. Dle stěžovatele se obě znesvářené strany dopustily v rámci bojů masakrů civilního obyvatelstva. Nelze však označit za genocidu toliko počínání jedné z nich. Stěžovatel dále připustil, že došlo k masivním přesunům arménského obyvatelstva z území poblíž ruských hranic směrem k dnešní Sýrii a Iráku, odmítl však, že by tyto přesuny byly vedeny genocidním úmyslem. Naopak se mělo jednat o formu ochrany poskytnutou arménské komunitě, na jejímž tradičním území probíhal ozbrojený konflikt mezi Osmanskou a Ruskou říší.

V návaznosti na tato veřejná vystoupení podalo sdružení Arménů žijících ve Švýcarsku proti stěžovateli trestní oznámení. Soudy na třech stupních soudní soustavy uznaly stěžovatele vinným z trestného činu rasové diskriminace dle čl. 261bis odst. 4 trestního zákoníku, za jehož spáchání mu uložily peněžitý trest ve výši 4 000 švýcarských franků.

II. Odůvodnění rozhodnutí Soudu

Rozsudkem ze dne 12. listopadu 2013 dospěl senát druhé sekce Soudu většinou hlasů k závěru o porušení práva stěžovatele na svobodu projevu. Dne 2. června 2014 bylo vyhověno žádosti vlády o postoupení věci velkému senátu Soudu.

A. K POUŽITÍ ČLÁNKŮ 16 A 17 ÚMLUVY

Soud na úvod vyzdvihl, že mu nepřísluší podávat závazný výklad dějinných událostí, a tedy činit závěry o tom, zda masakry a masové deportace arménského obyvatelstva po roce 1915 byly či nebyly genocidou ve smyslu, který je tomuto pojmu v mezinárodním právu přikládán. Dále se zabýval námitkami vlády, která v projednávané věci spatřovala důvody pro použití článků 16 a 17 Úmluvy.

Použití článku 16 Úmluvy, podle něhož článek 10 nebrání státům ve stanovení mezí politické činnosti cizinců, Soud odmítl s tím, že přípustná omezení práv a svobod musejí být vykládána restriktivně, což ve vztahu k danému ustanovení znamená, že taková omezení se musejí týkat „činností“, které se bezprostředně dotýkají politických procesů. Mezi takové činnosti tedy zjevně nepatří výkon svobody projevu, který navíc článek 10 Úmluvy výslovně zaručuje „bez ohledu na hranice“. Na poli článku 10 Úmluvy proto dle Soudu neexistuje důvod pro odlišné zacházení s občany a cizinci.

Ohledně použitelnosti článku 17 Úmluvy, který obsahuje zákaz zneužití práv přiznaných Úmluvou, Soud připomněl, že o zneužití svobody projevu jde tehdy, jestliže jsou předmětné výroky namířeny proti smyslu a účelu tohoto ustanovení a vedeny úmyslem dosáhnout cílů zjevně neslučitelných s hodnotami, které jsou Úmluvou chráněny. Posouzení použitelnosti daného ustanovení tedy vyžaduje určit, zda prohlášení stěžovatele vyzývala k páčání rasově motivovaného násilí a nenávisti. Vzhledem k tomu, že toto určení v projednávané věci úzce souviselo s otázkou, zda byl zásah do

stěžovatelova práva na svobodu projevu nezbytný v demokratické společnosti, Soud rozhodl, že otázka použitelnosti článku 17 Úmluvy bude posouzena společně s meritem stížnosti.

B. K TVRZENÉMU PORUŠENÍ ČLÁNKU 10 ÚMLUVY

Stěžovatel namítal, že uložením pokuty ve výši 4 000 švýcarských franků za jeho veřejná prohlášení stran arménské tragédie došlo k porušení jeho práva na svobodu projevu dle článku 10 Úmluvy.

Soud předně považoval za nesporné, že trestněprávní postih, byť ve formě pokuty, představuje zásah do svobody projevu. Má-li být takový zásah slučitelný s Úmluvou, musí být dle druhého odstavce tohoto ustanovení „stanoven zákonem“, sledovat jeden nebo více legitimních cílů zde vypočtených a být k dosažení těchto cílů „nezbytný v demokratické společnosti“.

Na poli zákonnosti nebylo pochyb, že daný zásah měl oporu v čl. 261bis odst. 4 trestního zákoníku. Předmětem sporu zůstávala otázka předvídatelnosti tohoto ustanovení, jehož znění postihovalo popírání genocidy obecně, a nikoliv konkrétní dějinné události, jakou je např. holocaust. Z požadavku předvídatelnosti vyplývá, že „zákon“ musí být formulován s dostatečnou mírou přesnosti, aby dotčeným osobám umožnil uzpůsobit své chování. Osoby tak musejí být především schopny předvídat, případně s využitím právní pomoci, jaké negativní následky jsou spojeny s nerespektováním dané normy [např. *Sunday Times proti Spojenému království* (č. 1), č. 6538/74, rozsudek pléna ze dne 26. dubna 1979, § 48–49]. Obdobně, byť v kontextu článku 7 Úmluvy, Soud dovodil, že osoby musejí být ze znění skutkové podstaty trestného činu schopny předvídat, jaká jednání jsou jí trestněprávně postihována [*Rohlena proti České republice*, č. 59552/08, rozsudek velkého senátu ze dne 27. ledna 2015, § 50]. Současně však žádná právní norma, ani ta, jež vymezuje skutkovou podstatu trestného činu, nemůže být formulována s absolutní přesností, jelikož by tím ztratila schopnost předjímat nejrůznější formy společenského chování. Otázky výkladu a použití té které normy proto musí být nutně ponechány na praxi. Jelikož stěžovatel před vnitrostátními orgány prohlásil, že si byl vědom uznání masakru arménského obyvatelstva ze strany švýcarské Spolkové rady jako genocidy, dospěl Soud k závěru, že byl s to předvídat naplnění dané skutkové podstaty v případě jejího popírání. Nadto přihlédl k tomu, že vnitrostátní soudy dříve neměly příležitost předmětné ustanovení trestního zákoníku blíže vyložit, neboť s těmito otázkami nebyly často konfrontovány. Dle Soudu pak nelze výklad, který podaly v projednávané věci, považovat za rozšíření skutkové podstaty ani za použití analogie. Soud tak dospěl k závěru, že zásah měl základ v ustanovení vnitrostátního práva, které bylo natolik předvídatelné na to, aby si mohl být stěžovatel vědom trestněprávních důsledků svého jednání.

Co se týče legitimacy zásahu, podle vlády uložení trestního postihu sledovalo dva legitimní cíle – předcházení nepokojům a ochranu práv a svobod jiných. První z těchto cílů Soud odmítl s tím, že nic nenasvědčovalo tomu, že by veřejná prohlášení tohoto obsahu byla způsobilá vyvolat ve švýcarské společnosti nepokoje. S druhým sledovaným cílem se ztotožnil ve dvou rovinách. Předně dané opatření směřovalo k ochraně důstojnosti zemřelých a přeživších obětí předmětných událostí. Zadruhé se dotýkalo citění a důstojnosti všech žijících příslušníků arménského národa jako potomků přímých obětí. Soud měl tedy za to, že opatření sledovalo legitimní cíl spočívající v ochraně práv a svobod jiných.

Stěžejní bylo tedy posouzení přiměřenosti zásahu neboli, slovy Úmluvy, jeho „nezbytnosti v demokratické společnosti“. Soud se proto musel přesvědčit, zda existovala „naléhavá společenská potřeba“ reagovat na předmětné výroky prostředky trestního práva. Vyšel z toho, že v projednávané věci jde o střet mezi svobodou projevu stěžovatele dle článku 10 Úmluvy a právem příslušníků arménského národa na respektování soukromého života dle článku 8 Úmluvy. Pod rozsah druhého z citovaných článků totiž spadá etnická identita národa a ochrana dobré pověsti předků. Při zvažování, zda byla mezi oběma v kolizi stojícími právy nastolena spravedlivá rovnováha, Soud přihlédl zejména k: (i) povaze stěžovatelových vyjádření; (ii) zeměpisnému, historickému a časovému hledisku; (iii) rozsahu, v němž se výroky dotýkaly práv příslušníků arménské komunity; (iv) existenci shody mezi smluvními státy Úmluvy; (v) otázce, zda byl zásah vyžadován mezinárodními závazky žalovaného státu; a (vi) odůvodnění rozhodnutí vnitrostátních soudů.

Co do povahy stěžovatelových vyjádření Soud předně zkoumal, zda požívají zvýšené či naopak snížené ochrany podle článku 10 Úmluvy. Zesílenou ochranu přitom vyžadují projevy týkající se věci obecného zájmu, zatímco naopak projevy podněcující k nenávisti, násilí, xenofobii či jiným formám netolerance v krajních případech nepoživají ochrany toho ustanovení vůbec. Projevy hodnotící historické události se přitom zpravidla otázek obecného zájmu dotýkají. Soud se dále domníval, že stěžovatel předmětné výroky pronesl z pozice politika, u něhož je namístě tolerovat jistou míru zveličování a zkreslení faktů. Politický projev, který tvoří samotné jádro svobody projevu, a požívá tedy zvýšené ochrany, není-li překročena hranice, kdy již podněcuje k násilí a nenávisti, zahrnuje i výroky kontroverzní a urážlivé (*Erbakan proti Turecku*, č. 59405/00, rozsudek ze dne 6. července 2006, § 59). Na rozdíl od vnitrostátních soudů Soud naznal, že výroky stěžovatele nevyzývaly k násilí a netoleranci. Z jejich obsahu nebylo patrné cílené pohrdání oběťmi arménské tragédie, když naopak obě strany konfliktu stěžovatel označoval za oběti imperialistických machinací ze strany západních mocností.

Soud se následně zabýval tím, zda stěžovatelovy výroky přesto nemohly být vnímány jako forma podněcování k nenávisti vůči arménské komunitě s ohledem na širší souvislosti, zejména z hlediska zeměpisného, historického a časového. Soud v minulosti považoval za nezbytné zásahy do svobody projevu ve státech, jako je Německo, Rakousko či Francie, které mají neblahou historickou zkušenost se zhoubnou nacistickou ideologií, a které tak mají zvláštní morální odpovědnost postihovat projevy popírající holocaust jako nevyvratitelnou historickou skutečnost [např. *Witzsch proti Německu* (č. 1), č. 41448/98, rozhodnutí ze dne 20. dubna 1999; *Schimanek proti Rakousku*, č. 32307/96, rozhodnutí ze dne 1. února 2000; *Garaudy proti Francii*, č. 65831/01, rozhodnutí ze dne 24. června 2003]. V projednávané věci však neexistovala přímá souvislost, kromě přítomnosti části arménské komunity žijící v diaspoře na švýcarském území, mezi Švýcarskem a událostmi, které se odehrály před více než devadesáti lety v Osmanské říši. Nic přitom nenasvědčuje tomu, že by v rozhodné době panovalo napětí mezi Armény a Turky žijícími ve Švýcarsku. Ačkoliv tato otázka je pro mnohé Armény stále velmi aktuální a citlivá, nelze dle Soudu přehlížet vliv plynutí času, neboť s odstupem devadesáti let, kdy je většina přímých obětí již po smrti, nemohou tyto události vyvolávat emoce o stejné intenzitě jako v minulosti.

V dalším kroku Soud posuzoval rozsah, v jakém byla předmětnými výroky dotčena práva příslušníků arménského etnika. Dle Soudu nemohly být dané výroky pocitovány jako natolik urážlivé, aby vyžadovaly trestněprávní postih, neboť ve svém jádru nesměřovaly proti této komunitě, ale proti imperialistům, jimž autor přičítal odpovědnost za eskalaci násilí mezi Armény a Turky a muslimy. Stěžovatel nadto nezpochybňoval historický fakt, že došlo na obou stranách k masakrům, jen odmítal označování činů jedné z nesvářených stran za genocidu. Na okraj Soud doplnil, že předmětné výroky byly proneseny na třech veřejných shromážděních, čímž oslovily jen omezený počet adresátů (*a contrario*, *Féret proti Belgii*, č. 15615/07, rozsudek ze dne 16. července 2009, § 76).

Ze srovnávacího hlediska Soud naznal, že co do postihu popírání genocidy prostředky trestního práva nepanuje napříč smluvními státy shoda. Některé státy (Dánsko, Finsko, Spojené království, Španělsko či Švédsko) její popírání vůbec nekriminalizují, zatímco jiné (např. Belgie, Francie, Nizozemsko nebo Rumunsko) postihují toliko popírání holocaustu, další (Česká republika a Polsko) staví mimo zákon nejen popírání zločinů nacistických, ale i komunistických režimů, a konečně jsou také státy (např. Andora, Kypr, Maďarsko, Lotyšsko, Litva, Slovensko, Slovinsko či Švýcarsko), které kriminalizují popírání všech událostí, které lze podřadit pod pojem genocidy. Švýcarsko tak dle Soudu se svým pojetím, kterým kriminalizuje popírání jakékoli genocidy, aniž by bylo zároveň nutné, aby popíráním bylo podněcováno k násilí či nenávisti, stojí na jednom kraji existujícího spektra přístupů. S ohledem na tyto skutečnosti a s přihlédnutím k ostatním faktorům, které dle Soudu mají významný vliv na míru prostoru pro uvážení žalovaného státu v projednávané věci, Soud podotkl, že výsledky srovnání přístupu evropských států k dané otázce nebudou mít pro jeho závěry ve věci přílišnou váhu.

Aby odhalil, zda mezinárodní závazky Švýcarska vyžadovaly trestněprávní postih takového jednání, Soud zevrubně analyzoval závazky, které pro žalovaný stát vyplývají z Úmluvy o potlačení všech

forem rasové diskriminace, Úmluvy o zabránění a trestání zločinu genocidy, Mezinárodního paktu o občanských a politických právech a obyčejového práva. Dospěl k závěru, a to i s přihlédnutím k různým doporučením mezinárodních orgánů ochrany lidských práv, které k otázce kriminalizace popírání genocidy nepřistupují jednotně, že takový závazek mezinárodní právo žalovanému státu neukládá.

Soud přihlédl rovněž k tomu, že byl uplatněn postih ve formě trestní represe, což je nejzávažnější zásah do svobody projevu. Samotný trestní postih dle Soudu vyžaduje přísnější přezkum.

V neposlední řadě se Soud zabýval tím, zda se vnitrostátním soudům podařilo nastolit spravedlivou rovnováhu mezi protichůdnými zájmy. Dle jeho mínění se vnitrostátní soudy vůbec nezabývaly možnými dopady trestního stíhání stěžovatele na jeho svobodu projevu. Jelikož se tak nezabývaly ani přiměřeností zásahu, potažmo jednotlivými aspekty, které je dle ustálené judikatury třeba zohlednit, Soudu nezbyvalo, než v tomto směru roli vnitrostátních soudů nahradit.

S ohledem na všechny výše uvedené okolnosti v jejich souhrnu Soud rozhodl, že zásah ve formě uložení peněžitého trestu nebyl v demokratické společnosti nezbytný. K porušení článku 10 Úmluvy tedy došlo. Zároveň tedy Soud neshledal důvod uplatnit článek 17 Úmluvy.

III. Odlišná stanoviska

Dle částečně souhlasného a částečně nesouhlasného stanoviska soudkyně Nußberger nedošlo v projednávané věci k hmotněprávnímu, nýbrž toliko k procesnímu porušení článku 10 Úmluvy, jelikož předmětné ustanovení trestního zákoníku nebylo formulováno natolik jasně, aby bylo předvídatelné. Soudkyně dále nesouhlasila s fragmentárním přístupem většiny, dle níž lze postihovat popírání holocaustu jen v těch zemích, které mají neblahou historickou zkušenost s nacistickými zvěrstvy, ale není již nezbytné takové sankce ukládat v zemích jiných. Takové nazírání je dle jejího názoru v rozporu s univerzálním pojetím lidských práv. Každá společnost má právo na vlastní vnímání historické spravedlnosti a uznání, jaké události byly či nebyly genocidou. Taková volba však musí být jasně promítnuta v normách trestního práva. Zatímco v minulosti Soud posuzoval trestní normy v Belgii, Francii či Německu, které byly jednoznačné, ustanovení použité v projednávané věci bylo vágní v tom směru, že ponechávalo konečné hodnocení, co je a není genocidou, v pravomoci soudů.

Soudci Spielmann, De Gaetano, Sicilianos, Silvis, Casadevall, Kūris a soudkyně Berro-Lefèvre ve svém společném stanovisku nesouhlasili se závěrem většiny o porušení článku 10 Úmluvy. Kritizovali, že většina odmítla učinit jasný závěr, zda masakry civilních obyvatel arménského etnika byly či nebyly genocidou. Dle jejich mínění je arménská genocida stejně jako např. holocaust jasně podloženým historickým faktem. Dle jejich názoru též stát může trestně postihovat jednání, která zasahují do paměti národa, jenž prožil genocidu, aniž by překročil prostor pro vlastní uvážení. Ve svém hodnocení věci se nicméně především neztotožnili s kvalifikací povahy výroků stěžovatele, které považovali na rozdíl od většiny za vědomé pokřivení historických skutečností s cílem urazit cítění arménského národa, o čemž svědčí popis genocidního jednání Osmanské říše jako jednání *de facto* v sebeobraně. Přestože tyto výroky nepodněcují výslovně k nenávisti a násilí, jsou přinejmenším projevem netolerance vůči arménské komunitě. Podobně jako soudkyně Nußberger dále soudci nesouhlasili s uplatněním zeměpisného a historického hlediska, které je dle nich neslučitelné s univerzální povahou lidských práv. Důsledkem takových úvah dovedených *ad absurdum* by bylo např. to, že je na starém kontinentě chráněno svobodou projevu popírání rwandské nebo kambodžské genocidy. Stejně tak odmítli časové hledisko, jelikož dle nich klade otázku, zda za dvacet či třicet let bude i popírání holocaustu slučitelné s Úmluvou. Pokud jde o vyvažování vzájemně soupeřících zájmů, domnívali se, že vnitrostátní soudy odvedly „excelentní práci“. Podle čtyř z těchto soudců navíc měl být v projednávané věci použit článek 17 Úmluvy, neboť stěžovatelovy výroky úmyslně urážející cítění obětí, pozůstalých a potomků arménské genocidy zjevně negují hodnoty a práva zakotvená v Úmluvě.